

Stjepan Tadijančević, »Kotruljevićeva gledišta na poslovne knjige.« (363-374).

Osnovne postavke Kotruljevićevog dvostavnog knjigovodstva važne su i danas. Glavna knjiga, podsjetnik i dnevnik osnovne su trgovačke knjige. Njegova definicija glavne knjige ostala je jednako aktualna, njegov Abecedar svojevrsna je prethodnica današnjeg kontnog plana, a iz njegovih mješovitih konta proizlazi dobitak i gubitak.

Ivo Spremić, »Polazišta o bilanciranju u djelima Benedikta Kotruljevića.« (375-383).

Problematika bilanciranja predstavlja središnje pitanje čitavog računovodstva pa joj je Kotruljević posvetio XIII. poglavlje svoga najpoznatijeg djela. No, njegova polazišta o bilanciranju očituju se i u ukupnom sadržaju, a posebno u raspravi o opreznosti, koja se, kao trgovačko načelo, neopravdano pripisivala J. Savaryu. U svezi bilanciranja Kotruljević razmatra tečajne razlike, formiranje i realnost glavnice te odnos poslovanja (dobitka i gubitka) na glavicu. Kotruljevićev zahtjev da dobitke i gubitke treba prenijeti na račun glavnice, koja se time povećava ili smanjuje, teorijski i praktično je i danas aktualan u bilanci tvrtke.

Stjepan Ćosić

Maren M. Frejdenberg, *Židovi na Balkanu*. Moskva-Jeruzalem: Textbooks of the Jewish University, 1996 (5756), 239 str.

Mnogo je pisano o narodu čijoj je povijesti ritam davala stalna prijetnja izgonom i mōra pogromom i pljačkom, od prvih godina raseljenosti nakon drugog razaranja hrama 70. godine

poslije Krista do traumatičnog holokausta u drugom svjetskom ratu. Mnogo je pisano o segregaciji Židova, koja se začela u pokrštenim područjima i širila zajedno sa širenjem kršćanstva među europskim i mediteranskim narodima, o »svetom ratu« protiv nevjernika, prisilnom pokrštavanju, papinskim bulama, no u globalnoj povijesti izraelskog naroda balkanska područja ostala su prilično zanemarena. Židovi na Balkanu spominju se tek fragmentarno, a sustavniji pregledi posvećeni su najčešće dubrovačkoj i solunskoj židovskoj zajednici.

U geografskom, povijesnom, kulturnom, u svakom pogledu područje Balkanskog poluotoka vrlo je raznoliko. U svakoj njegovoj subregiji židovstvo se razvijalo na svoj način. U slovenskim kneževinama najzapadnijim predjelima poluotoka, Židovi su se pojavili već koncem 13. stoljeća, no zadržali su se samo dvjesto godina, jer su već oko 1500. godine od tamo prognani. Međutim, u ta dva stoljeća svoga boravka razvili su živu trgovačku i osobito bankarsku djelatnost kakvoj je teško naći analogiju u susjednim državama. Na jadranskoj obali Židovi se naseljavaju pojedinačno ili u skupinama i ostaju stoljećima, do dolaska Napoleonove vojske. Židovi koji su se naselili u unutrašnjosti poluotoka, u srpskim i bosanskim zemljama, preuzimali su nadzor nad karavanama koje su iz zabačenih balkanskih krajeva raznosile robu po europskim tržištima.

Sve razlike između Mletačke Republike, Osmanskog i Austrijskog Carstva utjecale su na različitost životnih uvjeta Židova koje je sudbina dovela u te prostore. No, uza sve razlike i proturječja, uvijek su se sučeljavali s istim problemima - kako se spasiti od izгона, pogroma, zabrana.

Sustavnošću vrsnog povjesničara M. Frejdenberg prati i Židove koji su stalno nastanjeni po gradovima i one koji su se u njemu samo privremeno zadržavali, najčešće po trgovačkom poslu, zanima ga koja su im bila zanimanja, kakvim su se obrtima bavili, kako su razvijali svoju trgovinu, kakve su naravi bila njihova

navčarska poslovanja, kako su organizirali svoje zajednice i općine. Posebni interes usredotočuje autor na odnose Židova sa okolnom sredinom i sa vlašću (jer Židovi su uvijek živjeli u procijepu između susjeda nežidova, uvijek spremnih na pogrome i pljačku, i vlasti uvijek spremne na progone, konfiskacije, kasacije dugova, prisilne zajmove), te na uvijek otvoreno pitanje kako su Židovi uspijevali desetljećima ostajati na istom mjestu, kako su pristajali na stalnu prijetnju od pogroma i pljačke, koji su ih mehanizmi doveli do paradoksa da razne oblike otimanja vlasti ne shvaćaju kao nasilje, nego kao njezino legitimno pravo. Uza sve to, pisac ne zaobilazi ni pitanje duhovnog života Židova na Balkanu na izmaku srednjega vijeka, njihovu tradiciju, učenja, stvaralaštvo, njihov svjetonazor.

Kako prostor Balkanskog poluotoka nije jedinstven, da što jasnije izloži šaroliku pozadinu židovske povijesti u tom dijelu Europe, M. Frejdenberg ga je podijelio na pet velikih kulturno-povijesnih područja. Prvo je slovensko sa svoje tri kneževine, Štajerskom, Kranjskom i Koruškou, gdje su sačuvani pisani dokumenti o naseljenosti Židova već u 13. stoljeću.

Drugo područje u kojemu su živjeli Židovi autor uvjetno naziva »venecijanskim«. Ono geografski odgovara obali Jadranskog mora (dakle, od Istre i Dalmacije do Dubrovačke Republike), otvorenoj prema Italiji i njezinim utjecajima. U tom dijelu prati se naseljavanje, organizacija, zanimanja Židova u Kopru, Poreču, Piranu, Zadru, Šibeniku, Splitu. No, za sudbinu Židova na Jadranu najtipičnija je povijest židovske općine u Dubrovniku, kojoj M. Frejdenberg posvećuje posebno poglavlje. Dubrovačka Republika, koja je do dolaska Napoleonove vojske uspješno konkurirala Mletačkoj, sačuvala je bogatu povijesnu građu o Židovima koji su pod njezinom zastavom trgovali sa zemljama balkanskog zaleđa i zapadnoeuropskim tržištima, o njihovim novčarskim poslovanjima, medicinskoj praksi, o dubrovačkoj židovskoj zajednici, bratovštini »Schola

Haebrorum« itd.

Treće područje zahvaća ravničarske predjele Dunava i njegovih sjevernih pritoka Save i Drave. U tim je krajevima nakon stoljeća i pol austrijsko turskih ratova uspostavljena vladavina Habsburške Monarhije, čije je sveprisutno činovništvo propisivalo i pratilo svaki korak Židova, a moćna ga vojska hranila plaćajući mu dobavljanje baruta i vojne opreme.

Četvrto područje samo je srce poluotoka, srpske i bosanske zemlje. To je planinski masiv prosječen riječnim dolinama Morave, Drine, Bosne, gdje su otežane veze razvile jaku tradiciju zadržnog života u gradovima koji su uglavnom nastajali oko rudnih nalazišta ili čvorišta glavnih transportnih puteva. Te su zemlje stoljećima pripadale Otomanskom Carstvu u kojemu su Židovi našli svoje mjesto i relativno miran život, jer su Turci priznavali konfesionalnu i etničku snošljivost.

I na kraju peta regija, koju autor uvjetno naziva »bugarsko-makedonskom«, zauzima područje između Dunava, Egejskog i Crnog mora, te Ohridskog i Prespanskog jezera. Dolinama Dunava, Strume i Vardara tu su od davnine prolazile glavne magistrale na kojima su niknula središta židovskih naseobina poput Sofije i Skopja. Tu se slijegala bujica prognanika sa Zapada, a Solun je bio glavno mjesto naseljavanja Židova, neka vrsta metropole sredozemnog židovstva. Po gustoći naseljenih Židova ni jedan grad na Balkanu nije se mogao mjeriti sa Solunom. Povijesna građa o Solunu izuzetno je bogata i opširna te veseli diskretna najava autora da bi Solun mogao biti predmetom njegova posebnog istraživanja.

Strpljivo i savjesno prikupivši golemu arhivsku građu, predočivši nam zavidnu bibliografiju, M. Frejdenberg ne zaustavlja se na golej političkoj povijesti. Analizirajući i sintetizirajući prikupljene podatke, pojave i pojedine ličnosti, pisac koristi cijeli instrumentarij povjesničara, znanstvenika i erudita kojemu su bliski svi rasponi epistemologije i daje cjelovitu i zaokruženu sliku sudbine židovskog naroda u

ovom dijelu kontinenta. Kao istraživač i povjesničar izrazito humanističke orijentacije, kojemu je čovjek u središtu zanimanja, autor knjige ne zaboravlja pojedinca. U knjizi se prepleću strogi znanstveni postupak i tradicija, koji se razlikuju po svojoj naravi, po sredstvima kojima se služe, a i po krajnjem cilju, no M. Frejdenberg ih prihvaća kao dva pola jednog proturječja koji, premda različiti, teže istom središtu - čovjeku i širenju njegove spoznaje.

• Mihaela Vekarić

Pavo Živković, *Etnička i vjerska povijest Bosne, Slavonije i Srijema do konca XVII. stoljeća (Dolazak, razvoj i nestajanje Hrvata katolika na tim prostorima)*, Sarajevo-Mostar: Hrvatsko kulturno društvo »Napredak«, 1996., 257 str.

Izuzmemo li rezultate crkvenih povjesničara, u novijoj je hrvatskoj historiografiji tema etničke i konfesionalne prošlosti Bosne, pa i Humske zemlje (Hercegovine), bila malo i nesustavno istraživana. Osim toga, nerijetko je i čitav hrvatski korpus u BiH bio zanemaren u okviru pregleda (posebno udžbeničkih) hrvatske povijesti. Razlozi historiografskom zaboravu tijekom komunističke vladavine bili su uglavnom političke naravi, budući da se rijetko iznošene povijesne činjenice nisu uklapale u obrazac o sretnom multietničkom i multikonfesionalnom spoju »ravnopravnih« naroda. Međutim, i sama povijesna zbilja na prostoru sučeljavanja civilizacijskih krugova, konfesija i političkih interesa predstavlja po sebi tešku, nikada do kraja obuhvatnu zadaću znanstvenog istraživanja. Stoga ne treba čuditi da se i povijest kao pseudoznanost pretvarala u mitologiziranu svijest, služeći tako kao česti argument u brojnim političkim sukobima. Takvo nas je stanje još više udaljavalo od znanstvene prosudbe o prošlosti Bosne i Hercegovine.

Ako na trenutak apstrahiramo dosadašnje interpretacije i sinteze, posebno one sa srpske, a u novije vrijeme i s muslimanske strane, i zadovoljimo se utvrđivanjem osnovnih činjenica o etničkoj, političkoj i vjerskoj povijesti Bosne, knjiga Pave Živkovića može nam poslužiti kao dobro polazište. Takav, rekli bismo u prvi mah znanstveno zastarjeli zahtjev ne postavljamo ovdje zbog interpretacijske nemoći samog autora ili čitateljstva, već prije svega radi potrebe da se u razmatranju ove »opterećene« teme krene od što je manje moguće prijepornog činjeničnog polazišta. Kada je riječ o povijesti institucija (crkvenih, političkih ili u širem smislu društvenih), ili utvrđivanju demografskih i migracijskih trendova, takav je pristup, htjeli mi to ili ne, neophodan. U tom slučaju pojedinačne su činjenice dovoljno polazište i bez posebnog elaboriranja šire društvene situacije. Upravo su politički događaji, u kontekstu odnosa moći i vlasti, na prostoru Bosne činili najbitniju odrednicu društvenog života svih etničkih i vjerskih skupina. Ti su se politički odnosi gotovo idealno-tipski i kontinuirano odvijali kao višestoljetni proces sukoba i napetosti. Čini se da je istraživanje tih odnosa, barem u osnovnoj fazi, najsvrsishodnije u predočavanju glavnih odrednica etničke i vjerske povijesti na nemirnom prostoru BiH. Uostalom, konačno je postalo moguće sustavno prezentirati dosad neobjavljene ili već tiskane a zanemarene dokumente koji svjedoče o tom problemu. Živković je tematski i metodološki opravdano proširio svoja razmatranja obuhvaćivši, osim Bosne, još Slavoniju i Srijem, budući da su ovi krajevi, s dijelovima Bosne, tijekom duljega razdoblja predstavljali jurisdikcijsku cjelinu u crkvenom pogledu. Osim toga, Bosna, Slavonija i Srijem demografski su vezani brojnim migracijama katolika za vrijeme turskih nadiranja, a posebno tijekom protuturskih ratova u 17. stoljeću. Autor je težište ipak stavio na prilike u Bosni, a o stanju u Slavoniji i Srijemu raspravlja uglavnom kada je riječ o migracijskim promjenama.

Knjiga započinje razmatranjem etničkih i vjerskih prilika prije dolaska Turaka u Bosnu,